

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017

Sayfa: 2299-2322

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[07-09-2017] – [24-10-2017]

Hayvan Tasvirli Hat Eserleri

Fatih ÖZKAFA

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Theology

Orcid ID: 0000-0002-2794-5421

fatihozkafa@gmail.com

Öz

İnsanlar, yaşadıkları coğrafyanın özelliklerini, çevrelerindeki bitkileri ve hayvanları çoğu zaman sanatlarına yansıtmışlardır. İslâm âlemindeki bazı hattatlar ise klasik hat eserleri vermekle birlikte hayvan tasvirli yazı kompozisyonları da yapmışlardır. Yazı ile resmin birleştirildiği kompozisyonlar arasında leylek, kuş, arslan, deve, at, papağan, fil, kelebek gibi figürlere rastlamak mümkündür. Bu hayvanların bazılarının dinî veya efsanevî değerler yüklenmiştir; bazıları ise günlük hayatta en çok görülen ve sevilen hayvanlardır. Gündelik hayatında devenin vazgeçilmez olduğu bir kültürün veya kuşu, papağanı olan bir kimsenin bu hayvanları sanatına yansıtmaları çok normaldir. Birkaç istisna dışında büyük hattatlar genellikle yazı-resim denilen türde eserler vermemişlerdir. Bunun en büyük sebeplerinden birisi, ortaya bir resim çıkarmak isterken hat sanatından taviz verilmesi zaruretidir. Hat sanatının kendine mahsus çizgilerinde saf bir güzellik varken bunları deforme ederek kelimelerle resim yapmak büyük sanatçılara pek cazip gelmemiştir. Tasvirli yazılar daha ziyade popüler kaygılarla ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada hayvan tasvirli hat eserleri arasında hat sanatı tarihi bakımından kayda değer örnekler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: Hat, Sanat Tarihi, Tasvir, Hayvan, Resim, Estetik.

Calligraphy Works with Animal Depictions

Abstract

Human beings have reflected the features of the geography they live in, plants and animals in their environment in their artistic works. Some calligraphers have given works of art with animal depictions besides classical calligraphy works. Among these compositions in which writing and drawing are combined are figures of stork, bird, lion, camel, horse, parrot, elephant and butterfly. Some of these animals were given religious or legendary values and some of them are the most commonly seen in daily life and most loved animals. Apart from a few exceptions, great calligraphers generally did not give works in script-drawing genre. One of the largest reasons of this is that it is necessary to make concessions on the art of calligraphy when trying to make a drawing. Calligraphic works with depictions generally emerged from popular concerns. In this study, remarkable calligraphy works with animal depictions will be examined in terms of the calligraphy history.

Keywords: Calligraphy Art, Art History, Depiction, Animal, Paint, Aesthetics.

GİRİŞ

İnsan, tabiatla ve sanatla ne kadar içiçe yaşarsa fıtrata uygun bir hayata o kadar yaklaşmış olur. Tabiattan ve sanattan uzaklaştıkça da incelikten, hassasiyetten, zarafetten, hattâ sıhhatten yoksunlaşır. Bu sebeple tabiat şuuruna sahip ve sanat terbiyesinden hissedar olan milletler daha müreffeh olmakla birlikte medeniyet adına da mühim eserler bırakabilmişlerdir. İnsanların hayatlarını sürdürdükleri coğrafyaya ve iklime elverişli olan hayvanat ve nebatat, ister istemez o toplumun kültürüne, sanatına, inanışlarına da yansımıştır.

Muhtelif milletlerde bazı hayvanlara atfedilen dinî, mitolojik veya tarihî ehemmiyet, o hayvanların gündelik hayatta vazgeçilmez birer mevki işgal etmelerini sağlamıştır. Böylelikle o kültür havzasında sözkonusu hayvanlarla ilgili kelime, atasözü, deyim, efsane, hikâye ve tasvir bolluğu da kaçınılmaz olmuştur.

İslâm dininde -putperestlikle ve şirkle mücadele zımında- canlı tasviri yapmanın sakıncalarına dair birtakım mütevatir rivayetlerin olması, müslüman sanatkârların çoğunu insan, hayvan vb. tasvirleri yapmaktan geri durmaya sevk etmiştir. Bununla birlikte, İslâm sanatı ve mimarisi bakımından önemli bazı eserlerin tezyinatında bu nevi resimlere rastlamak da mümkündür.

Tasvir konusundaki endişeleri bertaraf etme çabaları Müslüman sanatkârları eşyanın sûretinden özüne yöneltince hat, tezhip, minyatür gibi sanat dallarında muazzam bir ilerleme kaydedilmiştir. Tezhip ve minyatürde birtakım hayvanlar ve bitkiler stilize edilerek veyahut geometrik şekiller birbirine ulanarak yepyeni formlara ulaşılmıştır. Bu anlayış sayesinde Müslümanın inanç sistemi ile sanat hayatı arasında bir mutabakat, bir muvafakat temin edilmiştir. Hat sanatı ise zaten başlı başına mücerret bir estetiğe sahip olduğundan ve elbette Kur'an-ı Kerîm yazısı olması hasebiyle en çok gelişen, en çok rağbet gören İslâm sanatı olmuştur.

Hat sanatı her ne kadar kendine has çizgi ve şekil zenginliğine sahip olup başka bir sûrete bürünmeye ihtiyaç duymayacak kadar estetik bir derinlik ihtiva etse de millî kültüre istinad eden şuuraltının devreye girmesi, hattın mücerret estetiğine nüfûz edemeyen geniş halk zümrelerini cezbetme kaygısı veyahut sanata yeni bir boyut kazandırma gayesi ile hayvan sûretinde yazılar da tasarlanmıştır. Bu yazıların pek çoğunun ortak özelliği hat estetiğinin ve harf bünyeleriyle ölçülerinin resim için feda edilmesidir. Yazıyı resme uydurmaya çalışırken hattın prensiplerinden taviz verme zarureti hasıl olacağı için büyük hattatlar genellikle resim yazıya tevessül etmemişler ve buna ihtiyaç da hissetmemişlerdir. Zaten birkaç istisnâ eser dışında hem hat hem resim kıymetini hâiz örnek bulunmamaktadır.

Resim yazı örneklerinin hat sanatı bakımından pek ehemmiyeti olmadığı gibi resim sanatı açısından da kayda değer bir tarafı yoktur. Çünkü bir ressamın veya sanatseverin resimden beklediği estetik sadece bir figürün dış hatlarının çizilip içinin de bir şeylerle doldurulmuş olması değildir. Dolayısıyla; resimden beklenen şeylerle hattın beklenen şeyler farklıdır. Malzemesiyle, tekniğiyle, daha da önemlisi felsefesiyle birbirinden çok farklı olan bu iki sanat ibtidaî bir anlayışla mezcilmeye çalışılırsa ortaya ciddi bir sanat eseri çıkmayacağı aşîkârdır. Bununla birlikte, yazı ile cami, çiçek, vazo, kayık gibi nesnelerin resmedilmesi hoş karşılsansa da (Önder, 1995: 36) resme karşı mesafeli bir dinî anlayışa sahip olunan toplumda Kur'an sanatı olarak kabul edilen hat sanatını canlı sûretine sokarak tatbik etmek gerçekten de büyük bir cesaret örneği olsa gerektir.

Hat sanatını bir resim sanatı olarak telâkki eden yazarlar da vardır. Meselâ Şevket Rado, 'hat o kadar resimdir ki bir resimde var olan güzelliklerin benzerleri soyut görünüşler içinde onda da vardır' demektedir. Buna mukabil, aynı yazar makalesinde 'hat sanatı harflere yeni biçimler arayan bir sanat olmaktan ziyade, bulunmuşun en güzeline ulaşmayı gâye sayan bir sanattır' fikrini de ileri sürmektedir (Rado, 1983: 45-47). Esasen bu görüşleri tahlil veya tevil ettiğimizde hattın resme ihtiyaç duymayan müstakil bir sanat olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim birbirinden farklı iki sanat dalını adetâ tek bir isim altında toplayarak birini diğerinin ilkelerine hapsederek onun içinde eritmek gereksiz bir gayrettir. Hattın bir resim sanatı olduğunu ileri sürmenin veya hattı resim miyasyyla tartmanın bir ölçüde makul sayılabilecek gerekçesi varsa o da hat sanatına peşin hükümle yaklaştığı için ondaki estetik düsturları fark edemeyenlerin ilgisini çekmek olabilir.

Hat sanatının klasik eğitim sisteminde harf detaylarını zihinde kalacak şekilde öğretmek maksadıyla insan ve hayvan azalarına teşbihen geliştirilmiş bir ıstılah da mevcuttur. Kalem Güzeli adlı eserden bu konuyla ilgili birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

Sülûste ayn harfinin ters sad'a benzediği için ayn-ı sâdî olarak isimlendirilen hâlinde kaşî hilâli andıran şekilde değil de sivri tarafından sonra alçaltılarak yazılırsa bu şekil yılan ağzına benzetildiği için fem-i sü'ban denilir. Nal şeklinde olan ayn-ı na'lı'nın kaşî böyle yazılırsa bu da arslan çenesine veya açılmış arslan ağzına benzetildiği için buna fem-i esed veya fil kulağı denir (Yazır, 1989, 3: 351).

Mukavver vav harfi diğer bir harfle birleştiği zaman kirpi ve yılana, mürsel yazıldığı zaman yırtıcı hayvana benzer, denilmiştir (Yazır, 1989, 3: 355).

He harfinin ortada yazılan şekillerinden birinin alt parçası katır hayası, üst parçasına ise at kulağı denir (Yazır, 1989, 3: 356).

Ayrıca cim, ha, hı, ra, ze, ayn, ğayn, mim, vav gibi harflerin kuyruk olarak tanımlanan kısımları vardır. Fe, kaf ve vav harflerinin göz kısımları ceylan gözüne veya elma çekirdeğine benzetilir.

Ta'lik yazının teşekkül ve gelişme devrinde –bir rivayete göre- Hattat Mir Ali bu yazı üzerine çalışırken rüyasında kendisine ta'lik harfleri için kaz hayvanının vücut hatlarını örnek alması ilham edilmiştir (Baltacıoğlu 1958: 64). Mir Ali ise kaz'ın anatomisini etraflıca tahlil ederek ta'lik yazıya farklı bir boyut kazandırmayı başarmıştır. Yine ta'lik yazının bazı hatlarıyla tavşanın vücut hatları arasındaki benzerlikleri vurgulayan meşkler vardır.

Sâni-i Hakîkî'nin tecelligâhı olan insan ve hayvan vücutlarındaki esrarengiz çizgiler, sanatkârlara daima ilham kaynağı olmuştur. Ressamların temel eğitiminde insan vücudu, yüzü, elleri ve ayakları, at, kuş vs. hayvanların anatomileri üzerinde çalışmak vazgeçilmez yöntemlerden olmuştur. Birçok ressam, heykeltıraş ve hattâ mimar, insanları ve hayvanları farklı şekillerde yorumlayarak eserlerine yansıtmışlardır. Mesela Gaudi, ressamlık ve heykeltıraşlık tecrübelerini yansıtarak tasarladığı mimari eserlerde her türlü malzemeyi bir oyuncak hamuru gibi kullanmayı becermiş ve bilhassa hayvanların vücut hatlarından ve muhtelif azâlarından ilham alıp estetik seviyesi çok yüksek yapılar ortaya çıkarabilmiştir.

Türk ve İslâm sanatında resim yazının bilinen en eski örneğine, İran'daki 1020 miladi senesine ait Radgan kitabelerinde rastlanmıştır. Radgan minaresi yazıları arasındaki ayn harfi bağdaş kurup oturmuş ve kollarını kavuşturmuş bir insanı andırmaktadır (Alparslan, 1973: 3).

İnsan ve hayvan şekilli yazılara örnek verilebilecek eski eserlerden bir diğeri St. Petersburg'daki Hermitage Müzesi'nde yer alan 1163 (1750) tarihli bronz bir kovadaki resim yazıdır. Bir başka örnek Londra'daki Victoria and Albert Müzesi'nde yer alan 'el-bereke' yazılı bronz kâsedir. Bir diğer örnek ise Washington'daki Freer Gallery of Art'ta bulunan pirinç sofa takımındaki insan suretli 'el-izz' yazısıdır (Alparslan, 1973: 3-4; Alparslan 1986: 3).

Hayvan tasvirli resim yazı örnekleri arasında en çok rastlananlar muhtelif kuş türleridir. Leylek, papağan, güvercin, şahin, bülbül, hüdhdüd, karga, anka, tavus gibi kuşlar bunlardandır. Ayrıca horoz, ördek, arslan, at, deve, fil, yılan, gergedan gibi hayvanlara da resim yazı örnekleri arasında rastlanır. Bu hayvanlardan bazıları dinî ve tasavvufî edebiyatımızda veya bazı efsanelerde sıklıkla yer alan hayvanlardır. Bazı hayvanlar ise günlük hayatta iç içe olunan, birlikte yaşanan hayvanlardır. Evinde papağan veya güvercin besleyen, bahçesinde bülbüller öten bir sanatkârın bu hayvanları sanat eserine yansıtmayı gâyet olağandır.

Türk hat sanatı bakımından kayda değer en eski resim yazı örneği Hattat İsmail Zühdi Efendi (1766-1806) tarafından leylek şeklinde yazılmış olan

Besmele'dir. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki GY314/48 envanter numaralı bu zerendûd levhaya muhtemelen müzehhip hatasıyla hicri 1213 (1804) yerine 1013 tarihi yazılmıştır (Resim 1).

İsmail Zühdi Efendi'nin kardeşi Hattat Mustafa Râkım'a (1757-1825) ait papağan suretindeki bir yazıda 'yâ hafiyye'l-eltaf neccinâ mimma nehaf' (ey lütûflarını zaman zaman gizleyip de bir anda sürpriz olarak ikram ediveren Rabbim, bizi korktuklarımızdan emin eyle!) ibaresi yazılıdır. Bu yazı ile taslağı Uğur Derman koleksiyonundadır (Resim 2). Yine Râkım'a atfedilmekle birlikte Derman'a göre Râkım'a ait olmayan, leylek şeklinde bir Besmele de mevcuttur. Bu yazıda harekeye nerdeyse hiç yoktur. Eser, Esat Atuner koleksiyonundadır (Resim 3). Ancak aynı istifin Beşiktaşlı Hacı Nuri Korman (1870-1951) tarafından yazılmış olanı harekelidir. Ali Hüsrevoğlu tarafından yazılmış olanında ise er-Rahîm kelimesindeki ha ile mim arasında olması gereken ya harfine ait diş de eklenmiştir (Resim 4). Yine Besmele'nin karga şeklinde yazılmış olduğu bir başka levha da vardır (Resim 5).

Osman Yümnî (1839-1919) imzalı ve hicrî 1332 (1914) tarihli olup leylek şeklinde yazılan ve Mevlvî Leylek Dede ile ilgili beyti içeren bir levha, hayvan tasvirli yazılar için güzel örneklerden bir diğeridir. Leylek formu içinde "Aşk-ı Mevlânâ ile hayretzedel/Mevlevî Seyyid Hasan Leylek Dede" ibaresi yazılıdır. En üst kısımdaki rik'a yazıda ise Hz. Mevlânâ'dan 'Şeyh-i murgânest laklak laklakeş dâni ki cîst/ Hamdün leke ve's-ş-şükru lek ve'l-mülkü lek yâ müsteân' beyti yer almaktadır. Yazının etrafında klasik anlayıştan uzak süslemeler mevcuttur. (Resim 6). Söz konusu levha Feridun Nafiz Uzluk Koleksiyonu'ndan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne intikal etmiş olup 7189 envanter numarasıyla mahfûzdur (Özkafa, 2017) ve aynı yazı defaatle yazılmıştır. "Aşk-ı Mevlânâ ile hayretzedel/Mevlevî Seyyid Hasan Leylek Dede" ibaresinin zerendûd ile yeşil zemin üzerine yazıldığı bir başka örnek daha vardır (Resim 7).

Leylek, Türk İslâm kültüründe özel yeri olan ve kuşların şeyhi kabul edilen hayvanlardandır. Mekke'den geldiğine inanıldığı için bu hayvana 'hacı leylek' de denir (Aksel 2010: 61). Kuşlara halk arasında kutsal değer atfedilmesine sebep olan (batıl) inanışlardan biri de gökyüzünde uçtukları için Allah'a daha yakın olduklarının varsayılmasıdır (Aksel, 2010: 64).

Bazı günümüz hattatlarının da leylek şeklinde istifleri mevcuttur. Bunlardan biri Eymen Hassan'a ait olan ve celî sülüs hattıyla istiflenmiş olan 1433 (h.) tarihli levhadır (Resim 8). İbare leylek şekline göre istiflenirken harf bünyeleri mümkün olduğunca tahrif edilmemiştir. Zaruret icabı bazı istisnalar ve keşideler dışında harflerin ölçülerine, anatomilerine ve birleşim şekillerine genel olarak riayet edilmiştir. Yani yazının resme feda edilmemesine özen gösterilmiştir. Burada İbn Arabî'ye ait olan şu cümle yer almaktadır: "Küllü şevkın yeskünü bi'l-likaai lâ ye'ülû aleyh". Bu ibareyi Türkçe'ye şöyle çevirebiliriz: "Ulaşınca sükûna erdiren arzuya güvenilmez!"

Kaçariler sülalesinden Nasiruddin Şah (1848-1896)'ın saltanat yıllarında yapılmış olan güvercin şeklindeki bir Besmele'nin etrafına ta'lik hattıyla ayetlerin ve bazı Farsça beyitlerin yazıldığı İran menşeli bir levha 1288 (1872) tarihlidir (Schimmel, 1970: 21). Besmele kısmındaki yazı çeşidi celî sülüs-ta'lik karışımı bozuk bir yazıdır. Mükerreren yazılmış olan yarım âyet istifinde '(bütün) uzak yollardan...' manasındaki 'min külli feccin amîk' (Hacc, 27) kısmı yer almaktadır. Bu istifte cümle tam değildir ve âyetteki 'sana gelsinler' kısmı bile yer almamaktadır. Âyetin tamamının anlamı; 'insanlar arasında hacı ilân et ki; gerek yaya olarak gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler' şeklindedir. Bu eser, Berlin'deki Staatlichen Müzesi'nin Sanat Kütüphanesi'ndedir (Resim 9).

Bursa Ulu Camii'nde de aynı âyet benzer bir istifle yazılmış olarak mevcuttur. Bu istif, bol tetabuklu ve istisnâ bir celî ta'lik nümûnedir. Ancak Ulu Cami'deki min kelimesi külli kelimesi ile birleşik olarak yazılmamış, kaf çanağına bitleştirilmiştir. Bu iki kelimenin tetabuklu yazılması mümkün olsa da diğer örnekte olduğu halde yani tek bir kelimeymiş gibi bitişik yazılması uygun görülmez. Dolayısıyla Bursa Ulu Camii'ndeki imlâ şekli daha doğrudur.

Yine Nasiruddin Şah zamanında yapılan Hattat Muşkin Kalem'e ait 1305 (1887) tarihli resim yazı horoza benzer şekildedir. Kuşun gövdesinde 'lillah' olarak okunabilecek bir kelime olmakla birlikte yazının muhteviyatı tamamen anlaşılamamaktadır. Schimmel'in kitabında Besmele olduğu belirtilmişse de bu resim yazıda tam bir Besmele görünmemektedir. Hayvanın ayaklarının ucunda nesta'lik hattıyla Farsça beyitler yazılıdır. (Resim 10).

Horoz, sabah namazına uyandırdığı için mürğ-i seher, yani sabah kuşu olarak vasıflandırılmıştır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin beyaz horoza binip keramet gösterdiği rivayetleri vardır. (Aksel, 2010: 68) İstanbul Belediye Müzesi'nde horoz şeklinde bir Besmele mevcuttur. Bu eserin üst tarafında ta'lik hattıyla 'Allah zorluktan sonra kolaylık verecektir' manasındaki 'seyec'alullahu ba'de usrin yüsra' (Talâk, 7) âyeti yazılıdır (Resim 11).

Mustafa Âhî el-Kadirî tarafından yapılmış olan kuş şeklindeki bir resim yazıda 'yâ bâz el-eşheb kuddise sirruh şey'en lillah' yazılıdır (Resim 12). 'Bâzü'l-eşheb' terkibi 'ak doğan' anlamına gelmektedir ki; avını ustalıklı yakalayan doğan-şahin gibi kuşlardan hareketle, müritlerini terbiye etmedeki başarısına izafeten Şeyh Abdülkadir Geylanî Hazretleri için kullanılan lâkablardandır. (Gürer, 2016). Bu eser, Sevgi Gönül Hat Koleksiyonu'nda yer almaktadır (Gönül, 2004). Dağlı'nın makalesinde ise, aynı kompozisyonla yazılmış bir başka levhanın resmi ters basılmakla birlikte ibare de sehven "Yâ Hazret-i Bektaş-ı Velî k.s." olarak okunmuştur. (Dağlı, 2015: 44)

Gagasında Abdülkadir Cîlalî'ye (?) mektup götüren bir şahinin yazıyla resmedildiği bir eserde de 'yâ Hazret-i bâz el-eşheb kuddise sırruh' yazılıdır. The Splendours of Islamic Calligraphy adlı kitaptaki (Khatibi, 2001) bu şahin resminin açıklamasında Cîlalî olarak belirtilen kişinin Abdülkadir Geylanî (Gilani) olması muhtemeldir (Resim 13).

Muhtelif kuş şekillerinde Besmele (Yazır, 1978) veya başka ibarelerin yer aldığı birçok örnek daha vardır (Resim 14-16).

Hazret-i Ali'nin lâkabının arslan manasına gelen 'haydar' veya 'Allah'ın Arslanı' manasındaki 'Esedullah' olması hasebiyle resim yazılar arasında arslan şeklinde örnekler de bulunmaktadır. Bu nevi levhaların en güzellerinden biri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan FY1426 numaralı eserdir. (Serin, 2008: 77) Altın ile yazılmış olan arslan şeklindeki yazının zemini, yani arslanın vücudunda yazının dışında kalan boşluklar da tezhiplerle doldurulmuştur. (Resim 17). Buna çok benzeyen bir başka levha da Newyork'ta Hans Kraus koleksiyonunda bulunmaktadır. Arslanın vücudunda ibare olarak şu dörtlük yazılıdır:

*Nadi Aliyyen mazhara'l-Acaib
Tecidhü avnen leke fi'n-nevaib
Küllü hemmin ve gammin seyenceli
Bi-velâyetike ya Aliyy ya Aliyy*

Manası ise şöyledir: 'Nice harikuladeliğe mazhar olan Ali'yi çağır ki sıkıntılı zamanlarında onu kendine yardımcı olarak bulasın. Ey Ali ey Ali, serin veliliğin sayesinde bütün sıkıntılar ve gamlar elbette aşılacak, ortadan kalkacaktır' (Alparslan, 1973: 16-17).

Aynı ibarenin arslan (kaplan?) şekli içine çok bozuk bir yazıyla yazıldığı başka bir levha da vardır. Khatibi ve Sijelmassi'ye ait The Splendours of Islamic Calligraphy adlı kitapta kaplan şeklinde yazıya örnek olarak verilmiştir (Resim 18).

Sözkonusu Arapça dörtlüğün yer aldığı bir başka arslan şeklindeki yazıda ise arslan başını arkasına çevirmiş vaziyette (Resim 19) tasvir edilmiştir. (Bedayi', 1981: 224)

Yine aynı ibarenin bozuk yazılarla deve şeklindeki (Resim 20) ve fil şeklindeki (Resim 21) örnekleri de mevcuttur. Fil şeklindeki başka bir yazıda divanî hattıyla Fil Sûresi vardır (Resim 22).

El-Hac Mehmed Emin oğlu Ahmed Râşid Efendi tarafından yapılmış bir resim yazı 1212 tarihlidir. Yazılar zerendûd tekniğiyle yani altınla yazılmıştır. Hazret-i Ali'nin Devesi olarak bilinen bu esere hattatın resemehû (resmetti) şeklinde imza koyması da manidar olmuştur. Gerçi sadece yazıdan ibaret olan hat levhalarına da bazen resemehu şeklinde imza

atıldığı hat sanatında vaki'dir; fakat resmin ağır bastığı, hattın da yer aldığı bu levha için en isabetlisi imzanın resemehû ile başlamasıdır. Eserde kendi çektiği bir devenin sırtında yine kendi cenazesinin tabutunu taşıyan Hz. Ali tasviri yer almaktadır (Resim 23). Resimdeki tabutun üzerinde, sahih hadis kaynaklarında yer almasa da hadis olduğu rivayet edilen 'mûtû kable en temûtû' yani 'ölmeden evvel ölünüz' ibaresi yazılmıştır. Hz. Ali tasviri içerisinde, 'Ene medinetü'l-ilm ve Aliyyun bâbuhâ', yani 'Ben ilmin beldesiyim; Ali ise onun kapısıdır.' manasındaki hadis-i şerif yazılmıştır. Devenin gövdesinde ise Farsça 'der Yemenî pîş-i menî, pîş-i menî der Yemenî' ibaresi yazılmıştır ki 'beni seven Yemen'de de olsa bana yanımdaki kadar yakındır; sevmeyen ise yanımda da olsa Yemen kadar uzaktır' manasına gelir (Aksel, 2010: 86). Bu gibi tasvirlerde Hz. Ali'nin yüzü örtülüdür veya başı resmedilmemiştir.

Yine aynı konunun resmedildiği bir başka eserde resim yazı sınıfına dahil edilebilecek bir yazı yer almamaktadır. Resmin baskın olduğu; sadece tabut üzerinde kelime-i tevhid ile 'yâ Muhammed, yâ Ali' ibaresinin yazılı olduğu bir çalışmadır. Bu gibi eserlere resim yazı yerine yazılı resim denmesi daha uygundur (Resim 24).

Resim yazılar içinde at şeklinde olanlar da mevcuttur. Bunlar arasında tarihi eski olanlardan en güzeli minyatür resim ve hat ihtiva etmektedir. Atın gövdesine altın ile ayetü'l-kürsî (Bakara, 255) yazılmıştır. Sırtında atın büyüklüğüne nispetle oldukça küçük resmedilmiş vaziyette binicisi vardır. Atın etrafına ise renkli çiçek demetleri yapılmıştır (Resim 25).

Celî sülüs hattıyla atın baş kısmı suretinde yazılmış olan bir ibarede (Resim 26) aşağıdaki hadis-i şerif yer almaktadır:

'El-haylu ma'kûdun fî nevasîha'l-hayru ilâ yevmi'l-kıyame'ti ve ehluha muânûne aleyha ve'l-munfiku aleyha ke'l-bâsıtı yedehû bi's-sadakati.'

İbn Ömer (r.a.)'dan rivayet edilen bu hadisin manası şu şekildedir: "Kıyamete kadar atların alınlarına hayır düğümlenmiştir ve (binbir eziyetle onlara bakıp) cefasını çekenler sahipleridir. Onların atlar için harcadıkları ise sadaka kabûlindedir. "

Bu hadis-i şerif'in sadece ilk cümlesinin yine at başı şeklinde yazılmış olduğu (Resim 27-28) veya şahlanmış at şeklinde yazı ihtiva eden (Resim 29) başka levhalar da vardır.

Fatih Özkafa'ya ait bir tasarım ise kelebek şeklindedir. Kompozisyonda Osmanlı imlâsıyla ve müsennâ celî sülüs hattıyla "Kelebek" yazmaktadır. İbarede hayvanın adının yazılı olması, resim olarak da aynı hayvanın şeklini andırması bakımından bildiğimiz kadarıyla ilk ve tek örnektir (Resim 30).

Sonuç

Hat sanatı tarihi bakımından çok önemli ve kayda değer sayılmasa da yazı kıymetini muhafaza eden birkaç resim yazı örneği mevcuttur ve bu gibi çalışmalar genel olarak folklorik ve popüler mahiyette kalmıştır. Sanat çevrelerinden ziyade geniş kitlelerin ilgisini çekmeye yönelik denemeler veya tekke levhaları olarak bu yolda muhtelif resim yazı örnekleri verilmiştir. Büyük sanatçılar resim yazı gibi çalışmalara pek rağbet göstermemişlerdir.

Resim yazı grupları içinde hayvan tasvirli istifler oldukça fazladır. Leylek, papağan, şahin, güvercin vb kuş türleri, horoz, arslan, at ve deve, resim yazılarda en çok karşılaşılan hayvanlardır.

Resim yazılarda en çok kullanılan yazı çeşitleri celî sülüs ve sülüstür. Ayrıca bazı divani örnekler de vardır. Ancak büyük hattatlar tarafından yapılan birkaç istisnai istif dışında harf bünyeleri, teşrifat, istif estetiği vs. hususlarda yazıların hat sanatı bakımından pek ehemmiyeti yoktur.

İbare olarak en çok Besmele yer almakla birlikte bazı ayetlere, hadislere ve Arapça şiirlere de rastlamak mümkündür.

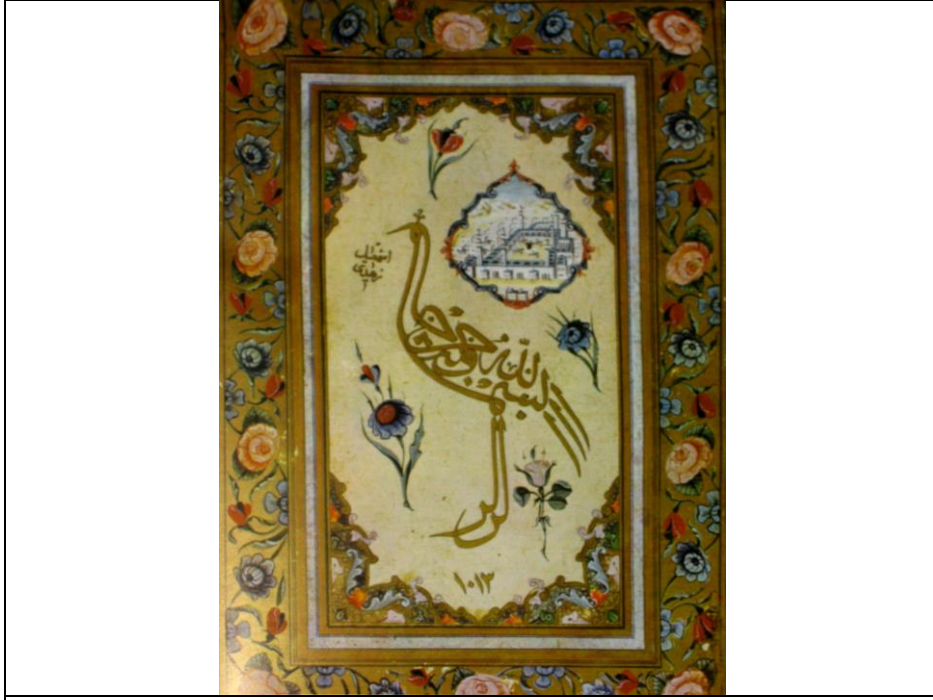
Kaynakça

- Aksel, Malik (2010): *Türklerde Dinî Resimler*, (Yayına Haz.: B. Ayvazoğlu) Kapı Yayınları, İstanbul.
- Alparlan, Ali (1973): Yazı-Resim, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Vol. 1, ss. 1-27.
- Alparlan, Ali (1986): İslâm Yazı Çeşitleri: 6, Resim, Yazı ve Tuğra, *Sanat Dünyamız*, Yıl 12, Sayı 36, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, ss. 2-13.
- Baltacıoğlu, İ. Hakkı (1958): *Türklerde Yazı Sanatı*, Türk ve İslâm Sanatları Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Bedayi', (1981): *Bedayiu'l-Hattı'l-Arabi*, Beyrut.
- Cete, Hayrettin. (2004): *The Basmala*, İstanbul.
- Dağlı, Ş. Ziya. (2015): Türk Hat Sanatında Yazı Resimler Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Yazı Resimler, *Kalemişi*, c. 3, Sayı 5, s. 29-46.
- Derman, M. Uğur (1972): Hat Sanatımızda Resim-Yazılar, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı 3, Temmuz 1972, ss. 65-72.
- Gönül, Sevgi (2004): *Gönülden Bir Tutku, Sevgi Gönül Hat Koleksiyonu*, İstanbul.
- Gürer, Dilaver (2016): *Abdülkadir Geylani Hazretleri'nin Lâkapları*, www.meviza.com.
- Khatibi, Abdelkebir ve Mohammed Sijelmassi (2001): Abdelkebir Khatibi, *The Splendour of Islamic Calligraphy*, Thames&Hudson, London.
- Önder, Mehmet (1995): "Türk Sanatında Yazı – Resim", *T. İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı 25, Mart 1995, s. 34-36.

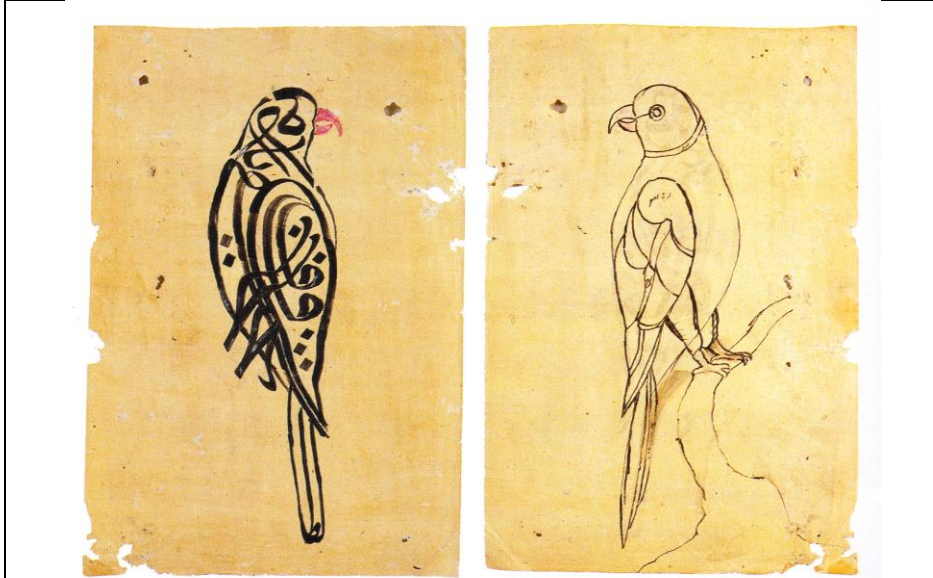

- Özkafa, Fatih (2017): "Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Koleksiyonu'ndaki Kırk Hat Eseri", *Uzluk Ailesi Armağanı* (Haz. Haşim Karpuz, Ahmet Çaycı ve Serdar Ceylan), Konya 2017. ss. 183-226.
- Rado, Şevket (1983): "Hat Sanatı Bir Resim Sanatıdır", *Kaynaklar*, Eylül-Ekim-Kasım 1983, Sayı 1, Şekerbank Yayınları, ss. 42-47.
- Schimmel, Annemarie (1970): *Islamic Calligraphy*, Leiden, Brill.
- Serin, Muhittin (2008): *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Ünver, A. Süheyl (1953): *Türk Yazı Çeşitleri*, Yeni Laboratuvar Yayınları, İstanbul.
- Yazır, M. Bedreddin (1978): Yazı İle Resim Yapmak, *Sebil*, Sayı 144, 13.
- Yazır, M. Bedreddin (1989, 3): *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, c. 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

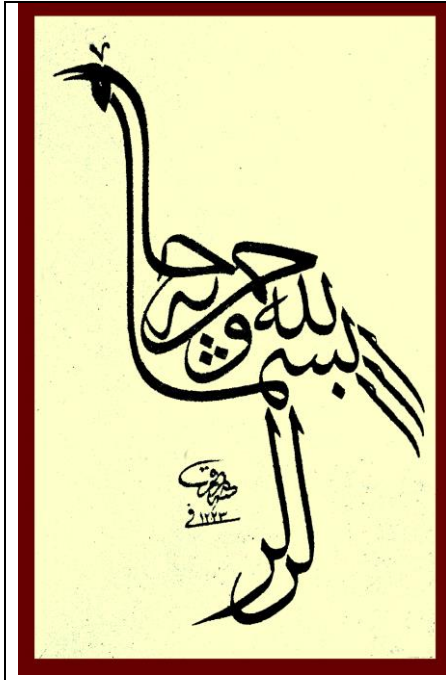

Resim 1

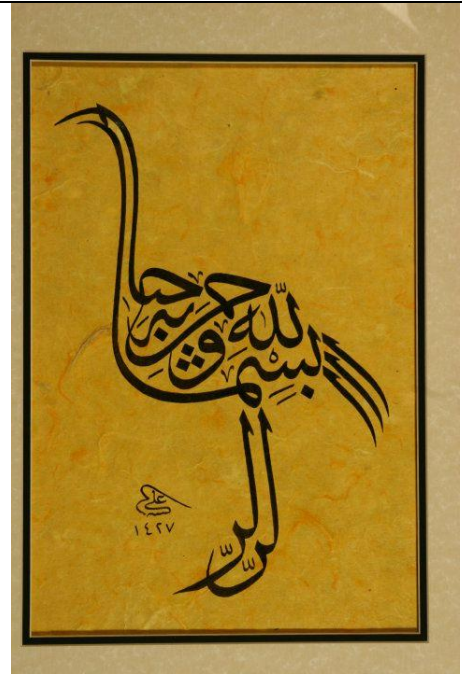

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

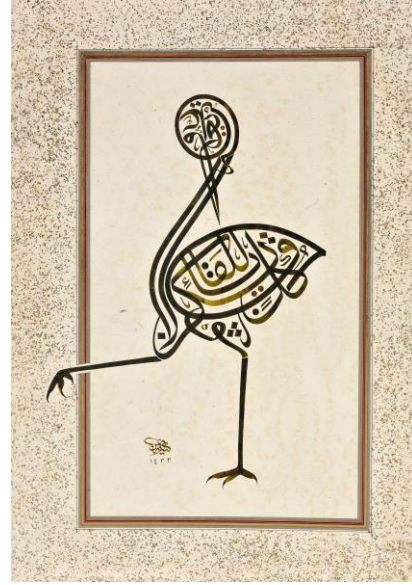

Resim 6

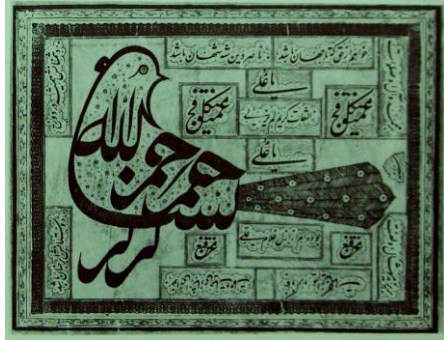

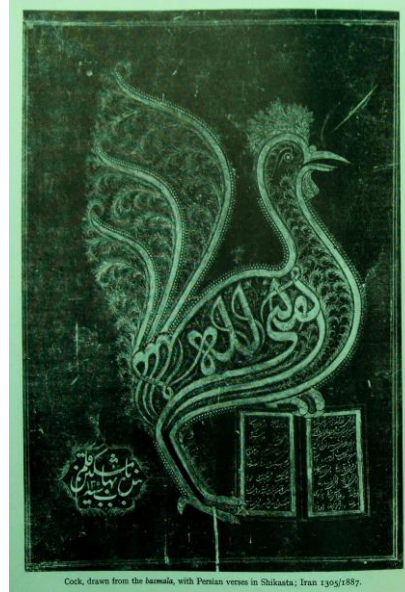
Resim 7

Resim 8

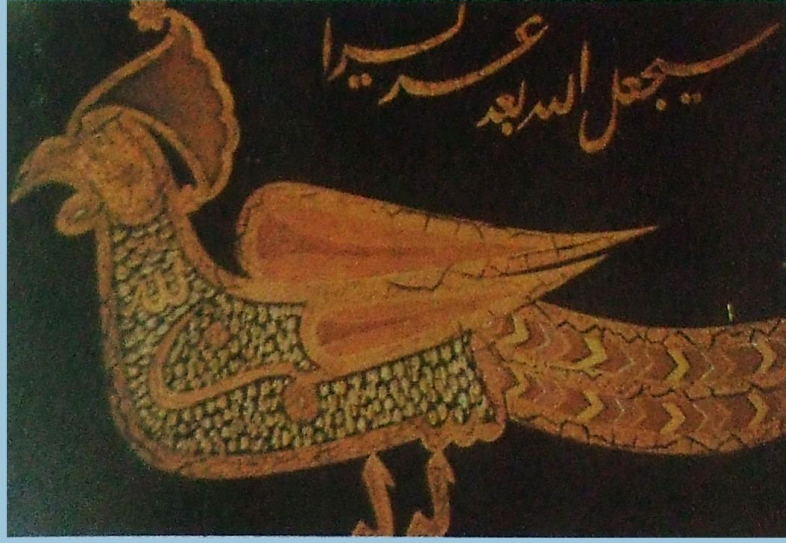

Resim 9

Resim 10

Resim 11

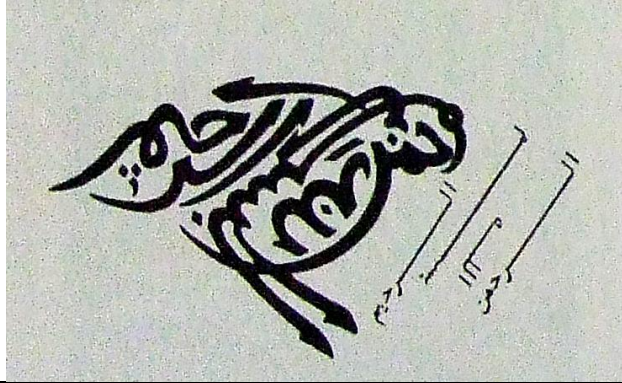

Resim 12

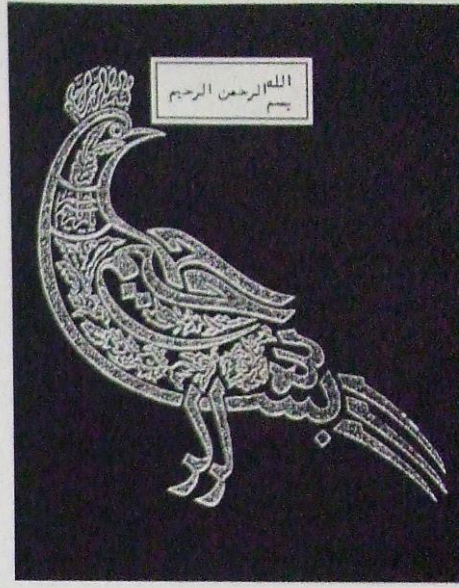

Resim 13

Resim 14

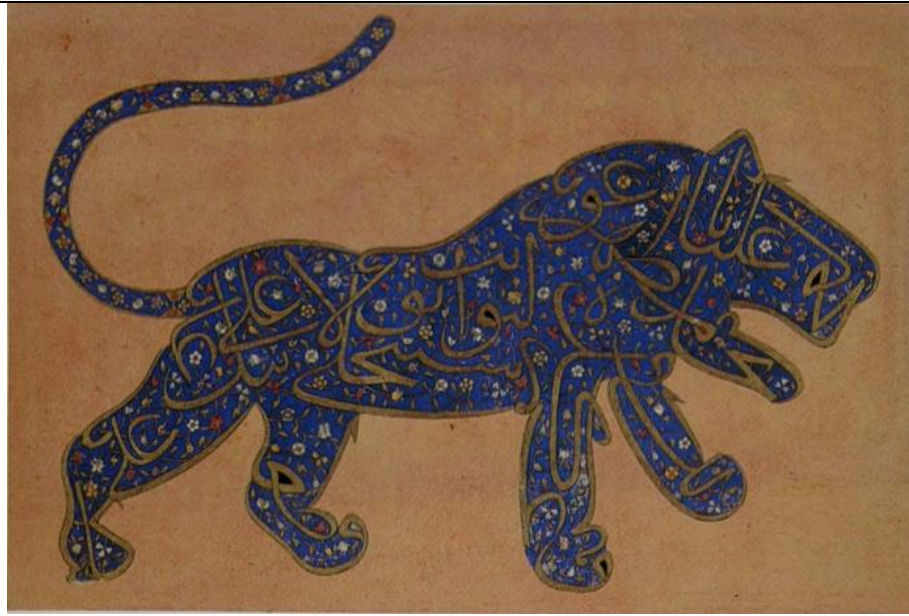

Resim 15

Resim 16

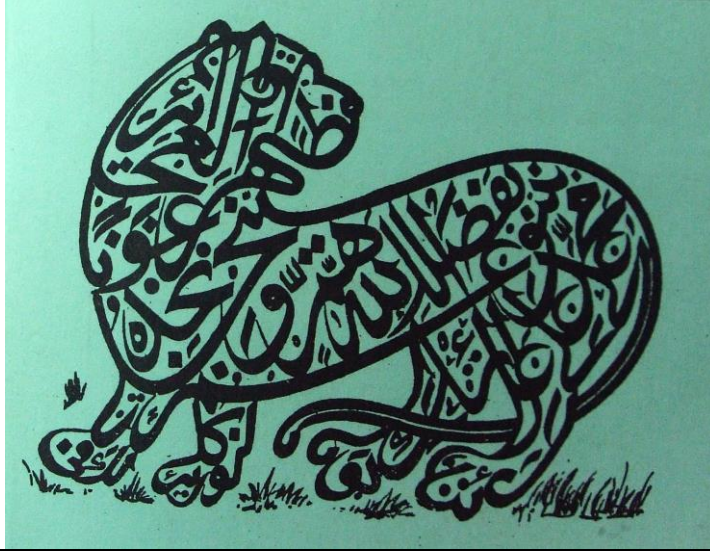

Resim 17

Resim 18

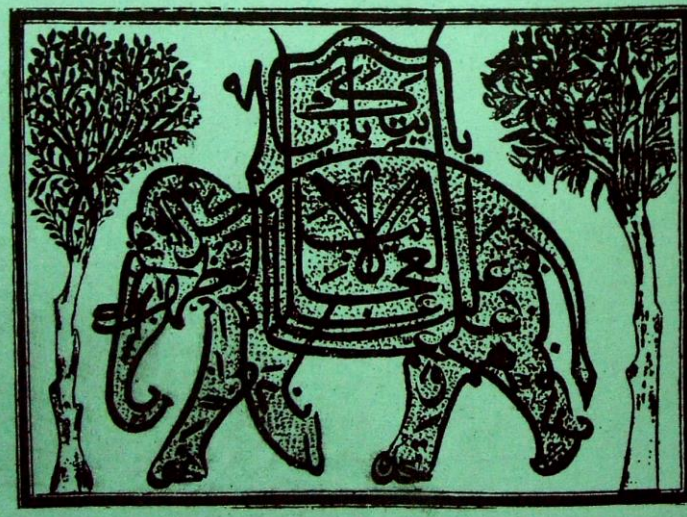

Resim 19

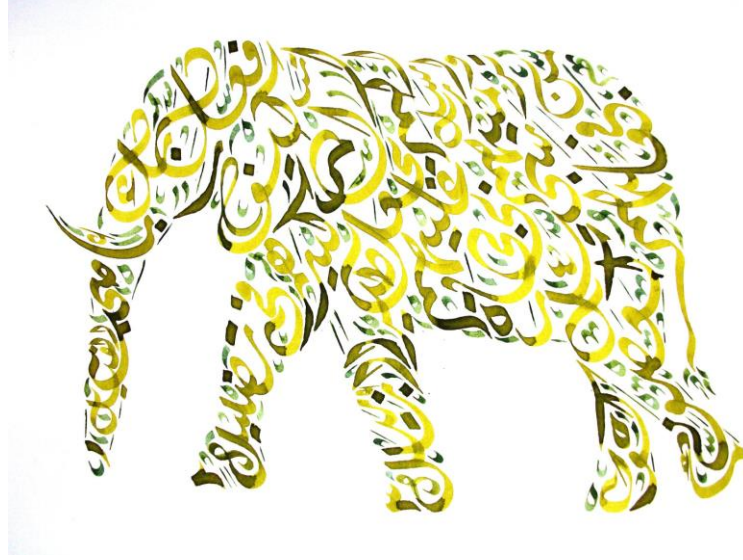

Resim 20

Resim 21

Resim 22

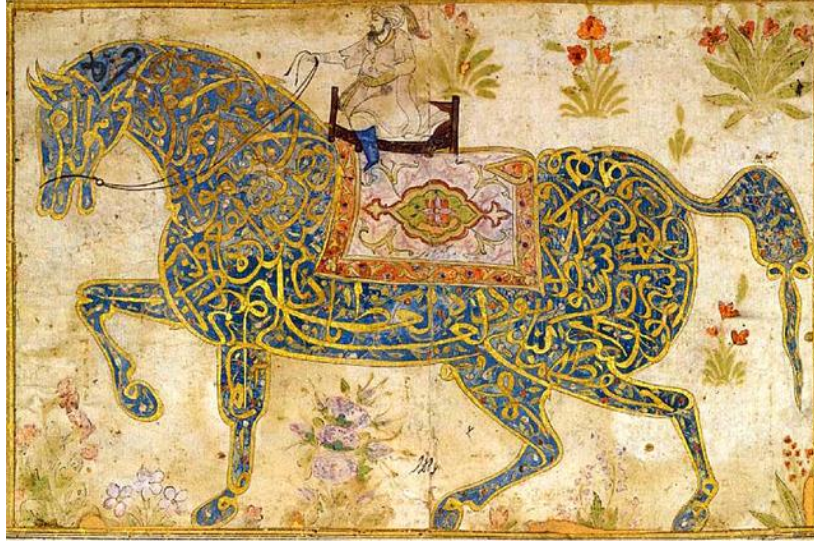

Resim 23

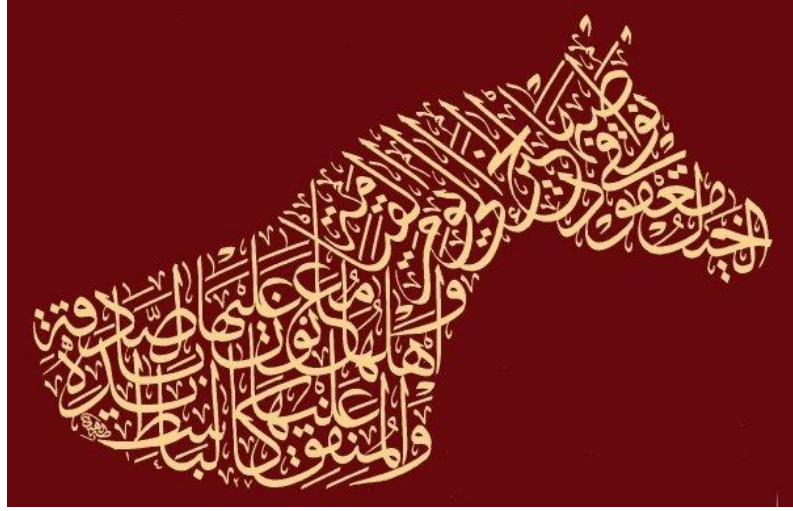

Resim 24

Resim 25

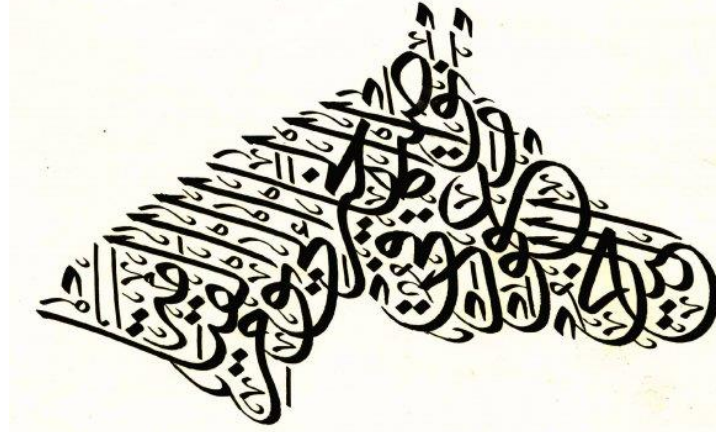

Resim 26

Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30

